

IDEALISTIČKI, FENOMENOLOŠKI I HERMENEUTIČKI PRISTUPI SPOZNAJI

JURE ZOVKO,
Rasprave o filozofiji spoznaje.
Hegelovo društvo, Zadar, 2023. 198 str.

Knjiga *Rasprave o filozofiji spoznaje* prof. dr. sc. Jure Zovke, koja je izašla 2023. godine u izdanju Hegelova društva u Zadru, nudi sveobuhvatan prikaz temeljnih pitanja koja su oblikovala razvoj jedne od središnjih disciplina filozofije – epistemologije, što predstavlja izuzetno važan doprinos suvremenim epistemološkim raspravama. Osnovna pitanja filozofije spoznaje autor razmatra na način da pažnju posvećuje klasicima filozofije, smatrajući da izučavanje njihovih djela vodi do zadovoljavajućega odgovora na filozofska pitanja o strukturi naše spoznaje. Dugogodišnje bavljenje sustavnom analizom filozofskih problema rezultiralo je ovom knjigom u kojoj se pokazuje Zovkin izuzetno detaljan, ali i misaono-rigorozan pristup u definiranju središnjih pitanja i deklariranju hermeneutičko-fenomenološkoga pristupa. Jure Zovko, istaknuti filozof s dubokim poznavanjem hermeneutike, klasične njemačke filozofije i kritičke teorije, nudi sintetičan i problemski utemeljen pristup filozofiji spoznaje. Poseban naglasak stavljen je na pitanje istine, jezika i dijaloga, razuma i kritičko preispitivanje racionalnosti znanosti u suvremenome društvu.

Knjiga se sastoji od 11 tematski strukturiranih poglavlja (nakon kojih slijede *Popis literature* i *Bilješka o autoru*) u kojima autor, s posebnim kritičkim senzibilitetom, raspravlja o osnovnim pojmovima epistemologije, a zatim se, pored analitičkoga prikaza osnovnih pojmova, bavi i detaljnijim povijesnim razvojem epistemologije. Iako je knjiga primarno namijenjena stručnjacima filozofije i onima koji će to tek biti, izuzetno je vrijedna i za čitatelje drugih humanističkih i društvenih disciplina, koji su zainteresirani za temeljna pitanja znanja, istine i razumijevanja.

Dakle, tematske cjeline na koje je knjiga podijeljena obuhvaćaju ključne probleme epistemologije.

Profesor Zovko odmah na početku definira središnja pitanja epistemologije, čime postavlja i temelje za razmatranje različitih epistemoloških paradigmi. U objašnjenjima fenomena spoznaje autor je usredotočen na klasike filozofije, odnosno na one koji su „gotovo pa poistovjetili spoznaju i filozofiju“, a to su: Platon, Aristotel, I. Kant, G. W. F. Hegel, L. Wittgenstein i H. G. Gadamer. Pored toga, osvrće se i na suvremene predstavnike filozofije spoznaje: W. Sellarsa, R. Cisholma, W. V. O. Quinea, R. Rortyja i J. McDowella. Tematiziranjem epistemologije jasno deklarira svoj hermeneutičko-fenomenološki pristup, pri čemu je istaknuta potreba distinkcije u odnosu na filozofijske discipline: filozofiju znanosti, filozofiju duha i uma i filozofijsku hermeneutiku, što pokazuje mogućnost distinkcije epistemologije i spoznajne teorije. Zovko ističe temeljnu odrednicu nastanka epistemologije koju vezuje za „pitanje mogućnosti spoznaje pouzdanoga i sigurnoga znanja (episteme)“. Ovaj temeljni prikaz epistemološke misli od antičkih vremena do moderne filozofije, ali i cijela knjiga, izravna je intervencija u javni prostor mišljenja, tj. reafirmacija važnosti filozofije spoznaje i hermeneutike u doba informacijske inflacije.

Detaljan pregled povijesti spoznaje obuhvaća autorovo bavljenje Heraklitovim određenjem pojma logosa, Sokratovim logosom opovrgavanja, episteme i logos kod Platona i Aristotelovu filozofiju spoznaje, zatim srednjovjekovnu epistemologiju do ranoga modernog doba, koji povezuju rane filozofske pokušaje objašnjenja spoznaje s modernim i postmodernim raspravama. Ovaj presudan prijelaz prema modernim uvjerenjima uspostavljaju rasprave između racionalizma i empirizma, koje proizlaze iz učenja Descartesa, Bacona i Lockeja. Kao prijelomnu figuru autor je pokazao, a na njegovu filozofiju stavlja i poseban naglasak, Immanuela Kanta. Pokazuje da se u Kantovoj epistemologiji i sintezi susreću empirizam i racionalizam, pri čemu su jasno objašnjeni značenje Kantova revolucionarnog uvođenja *a priori* struktura, uloga fenomena *vs.* noumena, uloga transcendentalne dedukcije te eksplikacija Kantova tumačenja granice spoznaje, uz garanciju objektivnosti u

uvjetima iskustva. Dakle, Zovko ovdje naglašava da njegova kritička filozofija predstavlja prekretnicu u promišljanju subjektivnih i objektivnih elemenata spoznaje. Temeljitim prikazom epistemološke misli od antičkih vremena do moderne filozofije ističu se važnost Kantove koncepcije apriornih formi spoznaje te njezine granice u kontekstu kasnijih hermeneutičkih i fenomenoloških kritika.

Zovko nudi usmjeravanje na idealističke, fenomenološke i hermeneutičke pristupe spoznaji nakon što je posebno istakao kritičku filozofiju I. Kanta. Izravnim pokazivanjem da je Kantova „spoznajna teorija obilježena kritikom empirizma i racionalizma, ali i tradicionalne metafizike“, istaknuto je da je ovo ipak filozofija koja je na prvome mjestu „zakupljena pitanjem kako je moguća metafizika kao pouzdana znanost“. Ovdje autor eksplicitno pokazuje da je Kant kritizirao „racionalizam i empirizam zbog jednostranog pristupa objašnjenju spoznaje, racionalisti su u tematiziranju spoznaje zapostavili iskustvo, empiristi minorizirali ulogu spoznajnog subjekta i njegovih univerzalnih kognitivnih sposobnosti“, dok tradicionalnoj metafizici zamjera „nekritičko napuštanje granica spoznajnog iskustva“. Po Kantu se spoznaja sastoji u onome što je povezivanje predodžbi u sintetičko jedinstvo, jedinstvo koje ne nalazimo u objektu, tj. u predmetu, nego jedinstvo koje je „rezultat misaone djelatnosti spoznajnog subjekta“.

Idealistički, fenomenološki i hermeneutički pristupi spoznaji, i to kroz Hegelovu kritiku dijalektike, Husserlovu fenomenologiju i Gadamerovu filozofsku hermeneutiku, Zovkin su teorijski okvir za promišljanje spoznaje kao procesa i znanja, kao rezultat dijaloga, razumijevanja i tumačenja. Zapravo se može reći da središnje mjesto u knjizi zauzima analiza hermeneutike. Da se kod Hegela znanje razvija kroz dijalektički proces unutar duha, da je kod Husserla spoznaja redukcija i fenomenološki opis sadržaja svijesti, da su kod Gadamera ključ spoznaje razumijevanje i interpretacija, u ovome djelu pokazuje sadržaj dijalektičkoga fenomenološkog proširenja. Pored toga, autorov doprinos sadržaju koji filozofiju jezika određuje kao fundament spoznaje (Wittgenstein), kao i knjiga u cijelosti, uz komparativno-hermeneutičku metodu, demonstrira epistemološki pluralizam i dijalošku otvorenost filozofije.

Zovkin je stil izrazito argumentiran, koristi bogat filozofski vokabular i opsežne reference, što rezultira dubokom povijesnom ukorijenjenosti i sustavnom analizom, uravnoteženim susretom analitičke jasnoće i hermeneutičke dubine te otvorenosti interdisciplinarnosti i suvremenim izazovima.

Bitna odrednica autorova razumijevanja znanja pokazuje se u suprotnosti s onim što je promatranje znanja u akumulaciji istinitih uvjerenja i upućivanje na to da je znanje rezultat dijaloga, razumijevanja i tumačenja, a nikako rezultat isključivo racionalne dedukcije ili empirijske verifikacije. On tumači Gadamerovu teoriju razumijevanja kao jedan dijaloški i povijesno situirani proces te razmatra ulogu jezične dimenzije u konstituciji značenja i istine. Kroz hermeneutičku prizmu epistemologija se prestaje svoditi na znanost o spoznaji i postaje filozofija razumijevanja.

Profesor Zovko kroz racionalističke (Descartes) i empirističke (Hume, Locke) perspektive razmatra legitimnost opravdavanja znanja. Ovdje iscrpno analizira kriterije opravdanja: *foundationalism vs. Coherentism* te skeptičku hipotezu: kako klasični skepticizam navodi da je znanje nemoguće, pri čemu zagovara kritički realističnu interpretaciju koja računa granice i otvorenost za refleksiju.

U objašnjenjima pitanja koja se tiču jezika, konteksta i raznolikosti suprotstavlja analitički fokus na pojedinačna značenja i tvrdnje s hermeneutičkom premisom jezične uvjetovanosti: značenje se ne nalazi u izolaciji, nego u kontekstu razgovora, kulture, povijesti i tradicije. Autor dalje uspješno povezuje epistemologiju s filozofijom znanosti, filozofijom jezika i društvenim znanostima te pokazuje kako njegovi principi utječu na interpretaciju znanstvenih teorija, metodološke osnove u humanističkim disciplinama i etiku u istraživanjima i interpretaciji rezultata.

Pored svega napisanog autor pokazuje i duboko poznavanje Frankfurtske škole i Horkheimerovih i Adornovih epistemoloških premisa. U tome smislu posebno se ističe njegova analiza Habermasove teorije komunikativnoga djelovanja. Ovdje racionalnost nije više tehnički ili

instrumentalni pojam, nego postaje društveno utemeljen princip konsenzusa i razumijevanja.

Zovkin kritički osvrt na Fayerabeda, Kuhna i suvremene relativističke pristupe predstavlja zapravo analizu znanosti, istine i racionalnosti. U dijelu koji posvećuje filozofiji znanosti problematizira pojam objektivnosti i istine u svjetlu postmodernih sumnji, ali i protiv njih ističe nepohodnost održavanja kriterija racionalnosti u znanstvenome diskursu.

Djelo *Rasprave o filozofiji spoznaje bez sumnje* donosi duboko promišljenu analizu epistemoloških problema s naglaskom na hermeneutičko-fenomenološki pristup, u kojemu Zovko uspijeva sačuvati metodološku ozbiljnost, iako knjiga predstavlja spoj klasične filozofske tradicije i suvremenih teoretskih refleksija. Premda se oslanja na bogatu povijest epistemologije, posebno je važno autorovo inzistiranje na tome da spoznaja nije čisto tehnički problem validacije tvrdnji, nego je duboko ljudski proces koji uključuje interpretaciju, dijalog, jezik i povijesni kontekst. U tome smislu Zovko zastupa poziciju koja ne robuje ni čvrstu racionalizmu ni relativističkomu skepticizmu, nego otvara prostor za dijalošku i kontekstualnu istinu.

Ono što posebno vrednuje ovu knjigu jest njezina aktualnost. U vremenu informacijske inflacije i epistemičke zbunjenosti autor ovim djelom vraća povjerenje u filozofsku refleksiju kao način izgradnje smislena i odgovorna odnosa prema znanju, traganja za dubljim razumijevanjem prirode znanja i granica spoznaje. Zato je ovo knjiga zapravo poziv na mišljenje koje ne prestaje, koje traži i preispituje, uz stalno prisustvo autorove duboke svijesti o ulozi filozofije u suvremenome svijetu i s uvjerenjem da je filozofska spoznaja nužnost.

Knjiga profesora Zovke nesumnjivo predstavlja relevantan doprinos suvremenim debatama u području filozofije znanosti, s posebnim naglaskom na hermeneutičke, epistemološke i ontološke aspekte znanstvenoga mišljenja. U tematskim poglavljima i raspravama, koje su metodološki promišljene i jasno strukturirane, problematizirani su status znanstvene racionalnosti, odnos filozofije i znanosti te su kritički preispitane temeljne postavke moderna i postmoderna pristupa znanstvenoj teoriji.

Na temelju iznesenoga jasno se može zaključiti da je ovo inovativno djelo, koje se uspješno suprotstavlja pojednostavljenim prikazima znanosti, uz uvide vrijedne kako za filozofe tako i za znanstvenike zainteresirane za temelje vlastite discipline, iznimno važno za više filozofskih disciplina: epistemologiju (razmatranje kriterija znanja i istine), filozofiju znanosti (kritika empirističkih i relativističkih modela), hermeneutiku (integracija hermeneutičkoga pristupa u razumijevanju znanosti) i povijest filozofije (preispitivanje recepcije klasičnih autora u suvremenoj filozofiji). Na kraju može se još jednom istaknuti da je knjiga *Rasprave o filozofiji spoznaje* relevantan doprinos u obnovi dijaloga između filozofije i znanosti kroz hermeneutičku i postmetafizičku prizmu.

Doc. dr. sc. Džana Rahimić
Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet
dzana.buzo@hotmail.com